

Ljubomir Antić

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Primljeno: 20. 03. 1987.

POČECI JUGOSLAVENSKOG ŠKOLSTVA U ČILEU

SAŽETAK

Naše iseljeničko školstvo pojavljuje se u Čileu za vrijeme prvoga svjetskog rata. Godine 1916. otvorena je u Antofagasti Jugoslavenska mješovita pučka škola a 1917. Jugoslavenska škola u Punta Arenasu. Potonja je prestala raditi već u toku 1918. dok je ona u Antofagasti djelovala i nakon prvoga svjetskog rata. Obje škole nastale su i djelovale u sklopu jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta, odnosno njegove organizacije Jugoslavenske narodne obrane. S tim u vezi određeni su i njihovi ciljevi: zaustavljanje asimilacije druge generacije iseljenika i njihov odgoj u duhu jugoslavenskog patriotizma. Škole su financirali sami iseljenici. O kratkom vijeku škole u Punta Arenasu imamo malo podataka. Škola u Antofagasti bila je dvogodišnja, a u njezinu sklopu djelovao je i dječji vrtić. Godine 1917. u tu je školu bilo upisano 110 djece. Škole su imale neprestano materijalne i kadrovske probleme a broj upisane djece iz godine u godinu bivao je sve manji.

Uvod

Naše iseljeničko školstvo u Čileu pojavljuje se u vrijeme prvoga svjetskog rata. Za razumijevanje problema kojeg obrađujem smatram nužnim ukazati na neke osnovne značajke stanja našeg iseljeničtva u Čileu u to vrijeme.¹

Računa se da je u vrijeme prvoga svjetskog rata u Čileu živjelo 4—5 tisuća naših iseljenika. Po *nacionalnosti* bili su gotovo isključivo Hrvati iz Dalmacije južnije od Omiša, osobito s otoka Brača, te manjim dijelom iz Hrvatskoga Primorja.

Na čileanskoj *društvenoj ljestvici* etablirani su u srednjem sloju (uglavnom rade vlastitim sredstvima kao trgovci i obrtnici) a polako se izdiže i sloj krupnije buržoazije angažirane u industriji salitre, veletrgovini i novčarstvu. Među potonjima ima ih koji zauzimaju značajna mjesta ne samo u sklopu naše iseljeničke grupe ili mjesta stanovanja nego i u poslovnim krugovima Čilea. Tu u prvom redu mislim na Pasku Baburizzu.

Dvije trećine stacionirane su u dva grada: *Punta Arenasu* i *Antofagasti*. Među iseljenicima čvrste su veze (povezuje ih: rodbinstvo, zajedničko mjesto ili uže područje iseljenja, srodnost zanimanja, društvena organiziranost itd.) pa se govori o našim *kolonijama* ili *naseobinama* u tim gradovima.

Društveno je okupljanje intenzivno: utemeljili su više društava (dobrovoljnih, vatrogasnih, sportskih i kulturno-zabavnih) i institucija (banaka, osiguravajućih zavoda) te pokrenuli vlastito novinstvo.

¹ Osnovne značajke stanja našeg iseljeničtva u Čileu i Južnoj Americi u tom razdoblju prikazao sam u više nedavno objavljenih radova pa ne smatram potrebnim u uvodnom dijelu ovog rada bilješkama pratiti ocjene i izvore podataka.

Veze su s domovinom snažne. Iseljenici rođeni u domovini državljani su Austro-Ugarske monarhije a mnogi svoj boravak u Čileu smatraju privremenim (»privremeni iseljenici«). Prate domaće novinstvo (osobito zadarski »Narodni list« i splitski »Pučki list«) te materijalno i moralno pomažu narodne institucije i od režima prognjene u domovini.

Politizacija je među njima dosta jaka. Zbog prije spomenutih razloga ona se ne očituje opredjeljenjem za struje u čileanskom političkom životu nego se nadovezuje na političku scenu u domovini. Većina prihvaća politiku i ideologiju Narodne stranke u Dalmaciji a manjina veoma specifičnu varijantu autonomastva, koje se ovdje iskazuje kao austrijanstvo. Štoviše, dobar dio iseljenika poistovjećuje narodnost s pripadnošću državi iseljenja pa tako imamo »austrijake«, odnosno »austriacos«. Činjenica da se mnogi iseljenici u smislu nacionalne pripadnosti još izjašnjavaju kao Dalmatinci, Slovaci, Slavjani, Slavo-Dlmatinci itd., govori da ovdje proces hrvatske nacionalne integracije još nije bio završen.²

Taj kao i mnogi drugi činioци uvjetovali su da je ovdje proces *asimilacije* naših iseljenika u čilensku naciju tekao vrlo brzo. Navodim samo neke: hispanika (romanska) kultura i jezik blizak Dalmatincu, katolička vjera, benevolentnost domaćina, čilensko državljanstvo koje su automatski dobivala djeca rođena u toj zemlji, masovno školovanje, svjesno prihvaćanje asimilacije kao preduvjeta bržeg uspona na društvenoj ljestvici itd. Taj proces bio je osobito brz kod djece rođene u Čileu od kojih mnoga nisu ni naučila hrvatski jezik. Doduše, nepoznavanje našeg jezika (bilo da je zaboravljen ili nikad naučen) nije u svim slučajevima značilo i gubljenje nacionalnog identiteta a to govori da je jezik veoma značajan ali ne i najvažniji element nacionalne svijesti. Postoji mišljenje da su se naši iseljenici u promatranom razdoblju toliko »udomili« da bi bili potpuno asimilirani »da nije buknuo svjetski rat i otvorio im oči«.

Što se to dogodilo u prvome svjetskom ratu? Na tradiciji slavenstva i široko shvaćenog hrvatstva u Čileu se tijekom prvoga svjetskog rata razvio snažan jugoslavenski nacionalni iseljenički pokret sa svojom organizacijom Jugoslavenskom narodnom obranom (dalje JNO). Središte pokreta bila je Antofagasta. Uz jasno istaknute političke ciljeve (rušenje Austro-Ugarske i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena) pokret je, sasvim logično, imao i nacionalno-preporoditeljske ambicije. U sklopu toga rodila se i ideja o pokretanju vlastitog školstva kako bi se zaustavila asimilacija, u prvome redu druge generacije naših iseljenika.

1. Jugoslavenska mješovita pučka škola u Antofagasti

Uvjeti za otvaranje škole postojali su samo u dva grada: Punta Arenasu i Antofagasti. Prednost je pripala Antofagasti.³ U njoj je tada živjelo oko 1.200 iseljenika, od kojih je samo polovina bila rođena u domovini i to u većini na otoku Braču. No presudnije od toga bilo je što je ovdje žarište jugoslavenskog

² Ovo je veoma zanimljiva pojava i izgleda svojstvena samo hrvatskom iseljeništvu te zahtijeva posebno istraživanje i ocjenu.

³ Prvi pokušaj osnivanja škole za našu iseljeničku djecu u Antofagasti poduzeo je oko godine 1905. Ivan Krstulović, pokretač hrvatskoga iseljeničkog tiska u Čileu. Prostorije za školu predvidio je u vlastitoj kući »Djece upisalo se je odmah lijepi broj, al nešto krivnom učiteljice, a nešto radi starog prirodanog nemara našeg naroda za svaki narodni poduhvat, moralo se je konačno školu zatvoriti na veliku žalost njenog osnivatelja Krstulovića« (vidi 5).

pokreta te sjedište Privremene uprave JNO.⁴ Od nje je i potekla inicijativa za osnutak škole. Prvi dokument o tome jest pismo Slavjanskoga pripomoćnog društva u Antofagasti datirano 12. veljače 1915. u kojem ovo pozitivno odgovara Privremenoj upravi JNO na njen zahtjev od 11. siječnja i »stavlja na raspoloženje za četiri mjeseca gornje društvene prostorije za Narodnu školu« (1; dok. br. 6809). Pripreme su se otegle jer je sva kolonija bila angažirana oko konačnog organiziranja JNO, a to je bilo popraćeno mnogobrojnim aktivnostima pa i borbom za vodstvom u pokretu, odnosno organizaciji. Konačna odluka o osnutku škole donesena je na sjednici Privremene uprave JNO 21. studenog 1915. Organizacija škole bila je povjerena Marcelu Kolinu. Škola je počela raditi 14. veljače 1916. premda dotad nisu bile nabavljene »nikakve školske potrepštine, a što je najglavnije niti klupe« (1; dok. br. 6820). Tada je u školi bilo upisano 35 učenika. M. Kolin je zbog toga započeo akciju prikupljanja novca za opremu škole pri čemu se uvjerio »kako naš narod rado daje novac u tu svrhu« (isto). No kako je u to vrijeme tekla i druga, značajnija akcija — prikupljanje novca za Jugoslavenski odbor u Londonu (kojeg je JNO smatrala svojim predstavnikom i obvezala se pokrivati njegove rashode, akcija ipak nije dala očekivane rezultate te je M. Kolin predložio da se uvede upisnina i mjesečna školarina. No materijalni problemi pratit će tu školu za cijelo istraživano razdoblje.

U dokumentima se škola različito nazivala. Na službenom memorandumu stajalo je »Jugoslavenska mješovita pučka škola«, no često se jednostavno naziva Jugoslavenska škola, a na fotografiji (vjerojatno iz 1916) na kojoj je M. Kolin sa 27 učenika stoji natpis »Narodna pučka škola Jugoslavenske narodne obrane«.⁵

Prostorije što ih je iznajmilo Slavjansko pripomoćno društvo nisu odgovarale namjeni a nisu ni bile trajno rješenje, pa je M. Kolin tražio od Uprave JNO da razmotri mogućnost da se za školu ustupe prostorije u kojima se nalazila redakcija »Jugoslavenske države«, službenog glasila JNO. Tome u prilog naveo je da se ispred te zgrade nalazi glavna autobusna postaja, da ima dovoljno prostorija za razrede, dvorište za gimnastiku i sobu za učitelja (1; dok br. 6821).

Uprava JNO slagala se »da se pitanje škole mora postaviti na solidne temelje, koji će biti garancija uspjehu«, no nije poduzimala mnogo jer je najprije htjela osigurati školi »zgodnog učitelja koji će požrtvovno i samoprijegorno da posveti sve svoje sile i svu svoju sposobnost napretku škole« (1; dok. br. 6812). M. Kolin, naime, najavio je da će zbog zdravstvenih razloga napustiti Antofagastu,⁶ a Ambroz Stričić, koga je predlagao za svog zamjenika, za upravu JNO (»po vijestima koje je dobila«) »nije [bio] osoba prikladna za to mjesto« (isto). Upravi JNO tada je odgovarao M. Kolin pa ga je pomalo ucjenjivala javljajući mu da će »stvar ponovo uzeti u pretres« tek onda kad će »imati garancije da će se moći imati učitelja koji će stalno da se posveti napretku škole« (isto).

M. Kolin se našao u »đavolskom škripcu« i zbog toga što je neke školske potrepštine bio kupio novcem posuđenim u koloniji a vjerovnici »su neprestano tražili dug«. Zbog toga se za pomoć obratio ogranku JNO u Antofagasti

⁴ Kada se na Velikom narodnom zboru u Antofagasti 19—23. siječnja 1916. konačno konstituirala JNO, njeno sjedište bilo je u Valparaisu.

⁵ Slika se nalazi u A-CIMIN.

⁶ Nije se radilo o zdravstvenim razlozima nego se Kolin spremao u Buenos Aires, gdje je imao bolje uvjete za izradbu Etnografske mape Južnih Slavena. Taj svoj plan ostvarit će nešto poslije. Na temelju navedene mape izradit će se razglednice i marka kao propagandni materijal JNO. Mapa, razglednice i marke čuvaju se u A-CIMIN, A-JNO.

»Petar Petrović Njegoš«, a kada nije naišao na razumijevanje tražio je od predstavnika Jugoslavenskog odbora u Južnoj Americi Miće Mičića da intervenira u njegovu korist (1; dok. br. 6848).

Očekivalo se da se problem razriješi na »velikoj kolonijalnoj skupštini« koju su za 24. rujna 1916. sazvali Slavjansko pripomočno društvo i ogranak JNO »Petar Petrović Njegoš« jer je na njezinu dnevnom redu bilo samo pitanje škole (1; dok. br. 6815).

Ne posjedujućem dokument o toku te skupštine no činjenica je da su za školu nakon nje stvari krenule nabolje. Od 1917. u dokumentima se pojavljuje Mjesno školsko vijeće, a čak je počeo izlaziti list »Jugoslavenska škola«. I dok će se Mjesno školsko vijeće održati, »Jugoslavenska škola« (»koja je počela izlaziti bez ikakove pripomoći« i trebalo je da se uzdržava »samo od rasprodaje pojedinih brojeva) — (1; dok. br. 6846) ubrzo prestaje izlaziti. A ambicije su joj bile velike: »propagiranje ideja jugoslavenskog pučkog školstva u obim Amerikama« (1; dok. br. 6849). Obraćajući se pretplatnicima uredništvo je isticalo da je list prestao izlaziti »jer su troškovi oko izdavanja lista veliki a slabi odziv pretplatnika« (isto). »Jugoslavenska škola« bila je mjesečnik a do travnja godine 1917. izašla su četiri broja.

Iako su se deklarativno svi za nju izjašnjavali, škola ipak nije naišla na podršku kakva se očekivala pa čak ni unutar JNO. Tako se Mjesno školsko vijeće u pismu Upravi JNO od 18. srpnja 1917. žali na uredništvo »Jugoslavenske države« za »nemar i nehaj« prema školi. Članovi vijeća »više puta su se direktno obraćali uglednom uredništvu i tužili se radi ignorisanja, ali sve to nije ništa koristilo« (1; dok. br. 6868). Uprava JNO stala je u zaštitu škole te je oštro prekorila uredništvo »Jugoslavenske države« spočitavši mu da je ono »postavljeno radi čitalaca i kolonije a ne obratno« (1; dok. br. 6882).⁷

30. srpnja 1917. školu je posjetio Pablo Escobar, nadzornik pučkih škola Čilea. Prema M. Kolinu on je bio »potpuno zadovoljan, izrazivši se da ova škola može da posluži kao primjer za proučavanje modernog sistema i uređenja škole«. Osobito ga je »zanio naš 'Školski vrt' opskrbljen sa svim nastavnim predmetima i moderno uređenom prostorijom«. Nadzornik je obećao »da će se svojski zauzeti da Jugoslavenska škola dobije čim prije pravo javnosti« (1; dok. br. 6869).

Ipak problem vlastite zgrade za školu još nije bio riješen. To je bila tema »velike kolonijalne skupštine« koja se održala 6. rujna 1917. Iz poziva na tu skupštinu saznajemo da je u školsku maticu upisano 110 učenika (1; dok. br. 6877). Uskoro je kupljena školska zgrada vrijedna 70.000 peča. Novac je prikupljen tako što je izdano 600 dionica po 100 peča (čilenska novčana jedinica) a iseljenici su pozvani da ih otkupljuju. U toj akciji angažirala se i Uprava JNO poslavši u tom smislu cirkular ograncima. U pozivima se ističu ciljevi škole, a ti su »sačuvanje našem narodu mnoštvo mladih duša, koje bi se inače uvijek izgubile u tuđinskom svijetu i od kojih naš narod ne bi imao nigda nikakove koristi« (1; dok. br. 6850). Iz nekih poziva saznajemo da se planiralo »da se podigne internat u kome će imati prigode, da odgajaju djecu i oni roditelji, koji se nalaze daleko od našega okruga« (1; dok. br. 6848). U arhivu JNO nalaze se popisi dobrovoljnih doprinosa za školu kao i popisi di-

⁷ U pismu Uprave JNO Uredništvu »Jugoslavenske države« spočitavaju se i druge stvari, kao npr. da »list zapostavlja Organizaciju prekomjernom propagandom druge ustanove«. Kritika je bila upućena uredniku lista Milostislavu Bartulici koji je kao predstavnik Jugoslavenske ujedinjene omladine (to je ta »druga ustanova«) došao u Južnu Ameriku da pomaže u propagandnim i organizacijskim poslovima JNO. Ovo je pismo početak dugotrajnijeg sukoba M. Bartulice i Uprave JNO.

oničara (3; dok. br. 20470).⁸ Neki od dioničara poklanjali su dionice Mjesnom školskom vijeću (3; dok. br. 20471).⁹

Konačno je na kolonijalnoj skupštini od 30. rujna 1917. odobren i Pravilnik Jugoslavenske mješovite pučke škole.

Nakon toga nastao je spor. M. Kolin je početkom listopada godine 1917. otputovao u Buenos Aires i mjesnom listu »El Mercurio« izjavio da će ga za vrijeme izbivanja zamjenjivati Ambroz Strižić. (Objavljeno u broju od 14. listopada 1917.) Mjesno školsko vijeće obratilo se s tim u vezi uredništvu »Jugoslavenske države« demantirajući da je M. Kolin otputovao kao upravitelj škole budući da je prethodno dao odreku na to mjesto, a A. Strižić »imenovan [je] stalno za mjesto upravitelja« (1; dok. br. 6876). U pismu Upravi JNO od 20. listopada 1917. Mjesno školsko vijeće istaknulo je da je Kolinov put »stran svakoj našoj organizaciji« (1; br. dok. nečitljiv).

U arhivu JNO nema dokumenata o radu škole u 1918. U svakom slučaju ona je nadživjela prvi svjetski rat a dokumenti u tom arhivu prate njen rad do 1924. U njima se uglavnom govori o materijalnim poteškoćama škole, jer je jugoslavenski pokret koji ju je inicirao splasnuo, a čilensko društvo i gospodarstvo prolazili su kroz krizu.

* * *

Preostaje nam da odgovorimo na pitanje kakva je to zapravo bila škola?

Po vremenu školovanja radilo se o dvogodišnjoj školi u sklopu koje je radio i dječji vrtić (1; dok. br. 6938). U potonjem kao i u I. razredu nastavni jezik bio je »jugoslavenski« sa programom naših domovinskih škola« a u II. razredu nastavni jezik bio je španjolski s programom čilenskih škola uz 1—2 sata na dan »jugoslavenskog štiva, pisanja, povijesti i zemljopisa« (isto). Status škole — u sklopu čilenskog školstva — nije bio reguliran za vrijeme koje sam istraživao. Naime, na »velikoj polugodišnjoj skupštini Jugoslavenske škole« 19. rujna 1919. tajnik škole Drago Montan izvjestio je »da je Školsko vijeće zaključilo pitati od Vrhovne vlasti *personeria juridica* za našu školu, na temelju Pravilnika, odobrenih na cjelokupnoj školskoj skupštini od 30. juna 1917« (3; dok. br. 20472). Da bi se to ostvarilo pravilnici su bili »prevedeni na španjolski i prilagođeni duhu vremena i čilenskim zakonima po Alfonsu Matuliću i odvjetniku Fanoru Velasciou« (isto).

Prema procjeni bilo je u Antofagasti godine 1920. oko 250 djece naših iseljenika u dobi 4—9 godina (1; dok. br. 6938). Iste godine školu su pohađala 83 djeteta, od kojih je 20 bilo u dječjem vrtiću, 24 u I. a preostali u druga dva razreda (isto). Budući da je, kao što smo vidjeli, godine 1917. školu pohađalo 110 učenika, to znači da je interes za nju bio u opadanju. Zbog toga je vodstvo škole iskazivalo čuđenje i zabrinutost što »mnogi jugoslavenski roditelji ne šalju djecu u narodnu školu« (isto). Štoviše, prema podatku iz 1920. bilo je mnogo »izočnosti i zakašnjenja« kao i zakašnjenja upisa u školu, tako da neki učenici nisu ni bili promaknuti iz dječjeg vrtića u školu, vjerojatno zbog toga što nisu bili svladali naš jezik (isto).

Kvalitetu znanja i odgoja što su ga djeca dobila u školi teško je utvrditi jer se stječe dojam da se rezultati nekritički uveličavaju. (I inače su izvještaji o radu škole bili euforični i nabijeni nacionalističkom patetikom kao i cijela atmosfera u iseljeničkom pokretu. Škola se tako često nazivala »Sveti Hram

⁸ Radi se o popisu dobrovoljnih doprinosa i popisu dioničara Jugoslavenske škole članova ogranka JNO »Petar Petrović Njegoš« u Antofagasti.

⁹ Antun Lukšić C. kupio je 10, braća Marinović 1, a Petar Ivanović i Antun Vodanović darovali su po jednu dionicu Školskom vijeću.

Prosvjete»). Ipak u jednom dopisu Jugoslavenskog školskog vijeća Upravi JNO stoji: »Iako prema želji čitave naše naseobine školu se nije donijelo do onog stepena do kojeg se moralo da dođe ipak smo sa njome polučiti toliko (iako ne dovoljno), da smo dobar dio naše djece sačuvali od odnarođivanja« (1; dok. br. 6964).

Osnovni cilj škole bio je upravo sačuvati djecu od odnarođivanja. On se isticao sa mnogo zanosa i vidljiv je u gotovo svim dokumentima u kojima se govori o toj školi. Tako je na Skupštini Jugoslavenske škole 4. ožujka 1920. apelirano »da ne smije izostati ni jedan Jugoslaven, a da ne šalje svoju djecu u našu školu, i da se time oduži onim našim palim mučenicima za naše oslobođenje i ujedinjenje« (1; dok. br. 6938). Od roditelja se tražilo da šalju djecu »jedino u našu školu«, jer će tako pokazati da su »pravi Jugoslaveni« i da »hoće uzgojiti milu dječicu i u ovomašnjim dalekim stranama, da budu na korist, diku i ponos velike nam i prostrane majke Jugoslavije« (isto). Znajući da važniju ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta od škole imaju roditelji, od njih se zahtijevalo da kod kuće s djecom govore našim jezikom jer su učitelji zamijetili da »veći dio djece, ne čuje kod kuće ni riječi naški, pa stoga moraju najprije, da nauče izgovor pojedinih naših glasova, spajanje slogova, riječi i rečenica« (1; dok. br. 6944). No to je očito išlo teško jer su i sami roditelji bili zahvaćeni asimilacijom. Na to ukazuje i zapažanje konzula Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Santiagu, Frane Eterovića, koji je (doduše nešto poslije vremena koje sam istraživao) zapisao: »Zbilja je nevjerojatan duh asimilacije i prilagođenja našega naroda, a osobito Dalmatinaca. I svojom nošnjom i svojim govorom sasma ih se zamjenjuje sa autohtonim elementom. Općenito, njihova djeca rođena ovdje ne znaju svoga jezika nu to nije čudno, jer i oni koji mladi amo dolaze zaborave ga, te se jedva mogu prosječno — tačno izražavati« (4: 3).

Prema školskom pravilniku djeca su ispite polagala na kraju školske godine pred posebnom komisijom u kojoj su bili najugledniji iseljenici u Antofagasti.¹⁰ Najbolji učenici dobivali su nagrade.¹¹

Škola je neprestano bila u velikim materijalnim i kadrovskim problemima. Pri osnivanju planirano je da bi »potpuna i usavršena škola« trebalo da ima »minimum 5 učiteljskih sila« no »uslijed slabih sredstava« do godine 1924, djecu nikada nije podučavalo više od tri učitelja.¹²

Jugoslavenska mješovita pučka škola u Antofagasti pokušala je organizirati »jugoslavenski tečaj za odrasle« (1; dok. br. 6847), a godine 1917. bila je pokrenuta inicijativa da se otvori tečaj »za onu djecu jugoslavenskih roditelja koji polaze čilenske škole« (1; dok. br. 3870). U studenom iste godine škola je preporučavala roditeljima »da se na vrijeme pobrinu da im se djeca cijepu protiv boginja, jer će se time lakše očuvati od zaraznih bolesti što se pojavljuju u ovom gradu dolaskom vrućine« (1; dok. br. 6878).

2. Jugoslavenska škola u Punta Arenasu

U vrijeme prvoga svjetskog rata pokušalo se i s otvaranjem jugoslavenske škole u Punta Arenasu. U tom gradu živjelo je tada oko 2.500 naših iseljenika.

¹⁰ 23. prosinca 1920. ispitima je predsjedala slijedeća komisija: Juraj Petrinović (predsjednik školskog vijeća), dr Franjo Pervan (nadzornik škole), Ivan Ivanović (počasni predsjednik školskog vijeća) te Miho Poklepović, Josip Brkljača i Miho Lukšić (članovi školskog vijeća).

¹¹ 4. ožujka 1920. nagrade su dobili: Vinka Cvitanić (dječji vrtić), Ljubomir Ostojčić (I. razred) te Milica Pavličević i Mate Šimunović (II. razred).

¹² Godine 1919. to su bili Josip Gamulin (upravitelj), Juraj Stela (učitelj) i Jelka Glavić (pomoćna nastavnica).

Atmosfera u kojoj je škola nastala bila je identična onoj u Antofagasti. Glavnu ulogu odigrao je ovdje pučki učitelj Petar Gašić. On je 15. ožujka 1916. uputio Upravi ogranka JNO »Dalmacija« u Punta Arenasu poziv na sastanak »na kojem će se iznijeti mnijenje o pitanju osnutka Jugoslavenske škole« (2: dok. br. 6989). Sastanak je održan 18. ožujka u prostorijama Hrvatskog doma a bili su prisutni »članovi uprava svih mjesnih hrvatskih društava« (2: dok. br. 6993). Tada je imenovan odbor od 19 osoba koji je trebao voditi organizaciju škole a donesene su i odluke o visini upisnine i mjesečne školarine koja nije smjela »nadmašiti svotu uobičajenu kod sličnih organizacija drugih naseobina ovog grada« (isto). Odlučeno je također da će se škola »smjestiti u središtu grada«. Školske knjige bile su naručene u Antofagasti.

Posebna uloga u propagiranju škole i skupljanju novčanih priloga za nje-no održavanje pripala je Gospojinskom društvu »Hrvatska žena«, odnosno ogranak JNO »Katarina Zrinska«, kako se preimenovalo to društvo stupivši u JNO.¹³

Školom je rukovalo Jugoslavensko školsko društvo, kojeg je predsjednik bio poznati iseljenik Vicko Kusanović.

Škola je svečano otvorena 1. ožujka 1917, a prestala je raditi tokom 1918. i to zbog smrti učitelja P. Gašića. Jugoslavensko školsko društvo iz Punta Arenasa javljajući to Mjesnom školskom vijeću u Antofagastu isticalo je da mu »želi dobar uspjeh kojeg nažalost mi nijesmo mogli postići« (3: dok. br. 20650).

To su ujedno i svi podaci koje smo o toj školi našli u arhivu JNO.

Škola je bila doista kratkog vijeka a čini se da nije ni bila postavljena na solidnoj osnovici kad je morala biti zatvorena zbog smrti jedinog učitelja. Njezin je cilj bio inače istovjetan onima škole naših iseljenika u Antofagasti. To je isticano u više navrata dok je još postojala. Najavljujući buduću školu Jugoslavensko školsko društvo javljalo je »Hrvatskoj ženi« 3. siječnja 1917. da će ona biti »najstabilnija kula slavenstva u ovoj tuđini« (2: dok. br. 7070). A predsjednik tog društva V. Kusanović pisao je 12. lipnja 1917. predsjedniku Uprave JNO Paski Baburizzi da će škola »širiti prosvjetu u jugoslavenskom duhu« (2: dok. br. 7063).

Na početku godine 1922. prazninu koja je nastala zatvaranjem Jugoslavenske škole pokušali su ispuniti salezijanci otvaranjem tečaja našeg jezika. Bilo je prijedloga da se početnice ostale od bivše škole poklone njima, ali je odlučeno da se pošalju u Antofagastu, odakle su bile i naručene (3: dok. br. 20654).

U Punta Arenasu bila je najveća kolonija naših iseljenika u Čileu pa zamiranjem škole nije bila zamrla i ideja o vlastitom školstvu. Tako je novac koji je bio sakupljen za kupnju kłupa čuvan u banci (isto), bio je zadržan i dio početnica a na izvanrednoj glavnoj skupštini ogranka JNO »Dalmacija« i »Katarina Zrinska« 3. ožujka 1922. »zaključilo se tražiti od Vrhovne Uprave Jugoslavenske narodne obrane u Valparaisu, da se odredi i za Jugoslavensku školu u Punta Arenasu jednaka svota od one određene za jugoslavensku školu u Antofagasti« (3: dok. br. 20656). Tada je naime bilo aktualno kako će se rasporediti fondovi JNO. Bilo je prijedloga da se novac pošalje u domovinu Jugoslavenskoj matici pa su s tim u vezi iz Punta Arenasa pisali Upravi JNO da bi bilo bolje da se on upotrijebi za »izgubljenu našu djecu u Americi«. »U našim kućama«, isticali su, »imade bezbroj nespasene djece« a samo u

¹³ To je i razumljivo jer je »Hrvatska žena« već prilikom utemeljenja godine 1914. kao svoj cilj postavila: »Naša je najprva dužnost da živo radimo kako bismo ušćuvale onaj naj-ljepši dar, dar najveće vrijednosti a to je naš milozvučni hrvatski jezik«. (Vidi A-CIMIN, A-JNO fascikli 40/2394.)

Punta Arenasu »imade ih preko tisuću«. Polazeći »tuđe« škole djeca »priviknu se tuđem jeziku« i »srame se govoriti materinskim jezikom«. Ta pojava »nije naša dika a ovaj mladi porod nema nas zašto blagosivljati niti nas nazvati kulturnim, kad nijesmo kadri dati im prigodu da nauče barem alfabet materinskog jezika«. Na navedenoj skupštini tražilo se od JNO da dostavi novac za gradnju škole a iseljenici bi se sami pobrinuli za učitelja koga bi pozvali iz domovine. »Neka se širi naša kultura po svijetu, neka se smanji broj janjičara«, kaže se pri kraju pisma (2: dok. br. 7076).

Zaključak

Osnutak vlastitog školstva vrhunac je »očuvanosti« jedne iseljene grupe. To više ukoliko se poticaj i materijalne pretpostavke »rode« u sklopu same grupe a ne nastojanjem zemlje iseljenja. Upravo takav slučaj dogodio se u našim naseobinama (kolonijama) u Antofagasti i Punta Arenasu u Čileu za vrijeme prvoga svjetskog rata. Osnovnim pretpostavkama tada se »pridružio« i snažan jugoslavenski nacionalni iseljenički pokret (čija je geneza također tekla dobrim dijelom autohtono), koji je intenzivirao društveni i politički život iseljenika u sklopu kojeg se logično nametnula briga za očuvanjem nacionalnog identiteta druge generacije iseljenika. Kada sve to uzmemo u obzir ipak je teško odgovoriti na pitanje zašto naše iseljeničko školstvo u Čileu nije postiglo bolje rezultate. Odgovor bi možda trebalo tražiti u *možućem* dvostrukom kriteriju roditelja prema asimilaciji u čilensku naciju. Jedan su primjenjivali prema sebi (očuvati nacionalni identitet) a drugi prema djeci (»neka se asimiliraju — bolje će proći u životu!«). Pretjerana patetika koja prati osnutak škola (škola — »Sveti Hram Prosvjete«, asimilirana djeca — »izgubljeni«, »janjičari«) možda je samo bijeg od suočavanja sa stvarnošću. (U svakom slučaju komparativna analiza ovoga i aktualnih procesa među našim radnicima na »privremenom radu u inozemstvu« vjerojatno bi nam pomogla da dođemo do odgovora na postavljeno istraživačko pitanje.) Osim toga postavljanjem škole »strančarski«, tj. u sklopu JNO suzila je učeničku bazu isključivši »austrijake«, kojih nije bio mali broj, a u koje su nekritički svrstavani svi oni koji nisu prihvaćali cjelovit program JNO.

LITERATURA

1. *Arhiv Centra za istraživanje migracija i narodnosti. Arhiv Jugoslavenske narodne obrane. Fascikl 83. Zagreb.*
2. *Arhiv Centra za istraživanje migracija i narodnosti. Arhiv Jugoslavenske narodne obrane. Fascikl 84. Zagreb.*
3. *Arhiv Centra za istraživanje migracija i narodnosti. Arhiv Jugoslavenske narodne obrane. Fascikl 250. Zagreb.*
4. Eterović, Frano. *Jugoslavenska kolonija u Chileu*. Zagreb: Novi iseljenik, 18. rujna 1927.
5. *Jeka. Hrvatski iseljenički kalendar*, Rosario de Santa Fe, 1910. (Ur. Josip A. Kraljić).

THE BEGINNINGS OF THE YUGOSLAV SCHOOL SYSTEM IN CHILE

SUMMARY

The beginnings of our emigrant school system in Chile go back to the First World War. A joint Yugoslav boys and girls' elementary school was established in Antofagasta in 1916, and a school named Yugoslav school in Punta Arenas in 1917. The latter closed down as early as 1918, while the former was in operation also after the war. Both schools were initiated as part of the activities of the Yugoslav emigré movement, i. e. its organisation called the Yugoslav National Defence. In this context, the goals of the schools were determined: to stop the assimilation of our second-generation emigrants and to educate them in the spirit of Yugoslav patriotism. The schools were financed by the emigrants themselves. Data on the short life of the school in Punta Arenas are scarce. Instruction at the school in Antofagasta lasted for two years, and included in the school was also a kindergarten. The school had an enrolment of 110 pupils in the year 1917. Both schools were constantly faced with problems pertaining to finance and personnel, and the number of enrolled children decreased from year to year.